

BUXORO AMIRLIGIDA SHAHARLASHUV JARAYONI

O'ralova Marjona Murodilla qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti,

Tarix (Markaziy Osiyo xalqlari tarixi) yo'nalishi 2-kurs talabasi

B.I. Zokirov

Ilmiy rahbar. "Markaziy Osiyo xalqlari tarixi" kafedrası katta o'qituvchisi, PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15714197>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XVIII–XIX asrlarda Buxoro amirligida sodir bo'lgan shaharlashuv jarayonlari tahlil qilinadi. Aholining shaharlarga ko'chishiga ta'sir qilgan asosiy omillar — iqtisodiy va ma'muriy markazlashuv, ilm-fan va diniy ta'lim, savdo-sotiq aloqalari, shuningdek, urbanizatsiya jarayonining salbiy tomonlari tarixiy dalillar asosida yoritiladi.

Maqolada shaharlarning ijtimoiy tuzilmasi, hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish sohasi va boshqaruv tizimlari bilan aloqasi ham ko'rib chiqiladi. Xulosa qismida Buxoro amirligi davridagi shaharlashuv jarayonining O'rta Osiyo tarixiy taraqqiyotidagi ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, shaharlashuv jarayoni, urbanizatsiya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, shahar madaniyati, tarixiy demografiya, infratuzilma.

Abstract. This article analyzes the urbanization processes that took place in the Bukhara Emirate in the 18th–19th centuries. The main factors that influenced the migration of the population to cities - economic and administrative centralization, science and religious education, trade relations, as well as the negative aspects of the urbanization process - are highlighted on the basis of historical evidence. The article also examines the social structure of cities, their relationship with crafts, the service sector, and management systems. The conclusion discusses the significance of the urbanization process during the Bukhara Emirate in the historical development of Central Asia.

Keywords: Bukhara Emirate, urbanization process, urbanization, socio-economic development, urban culture, historical demography, infrastructure.

Аннотация. В статье анализируются процессы урбанизации, происходившие в Бухарском эмирате в XVIII–XIX вв. На основе исторических свидетельств выделяются основные факторы, повлиявшие на миграцию населения в города: экономическая и административная централизация, наука и религиозное образование, торговые связи, а также негативные стороны процесса урбанизации. В статье также рассматривается социальная структура городов, их связь с ремеслами, сферой услуг и системами управления. В заключении обсуждается значение процесса урбанизации в период Бухарского эмирата в историческом развитии Средней Азии.

Ключевые слова: Бухарский эмират, процесс урбанизации, урбанизация, социально-экономическое развитие, городская культура, историческая демография, инфраструктура

Kirish

Buxoro amirligi XVIII asrning o'rtalaridan 1920 yilgacha Markaziy Osiyo hududida mavjud bo'lgan yirik siyosiy tuzum edi. Uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy markazlarida sodir bo'lgan shaharlashuv jarayonlari o'sha davr jamiyatining tarkibiy qismi bo'lgan.

Buxoro, Samarqand, Karmana, G'ijduvon, Qarshi, Shahrisabz kabi shaharlar o'zining tarixiy ildizlari, iqtisodiy qudrati va diniy-ta'limiy nufuzi bilan ajralib turgan. Shaharlashuv Buxoro amirligida oddiy demografik harakat emas, balki ijtimoiy-siyosiy va madaniy dinamikani aks ettiruvchi muhim jarayon edi.¹

Aholining shaharlarga ko'chishiga ko'plab omillar turtki bergan:

Hunarmandchilik va kasb egalari uchun imkoniyatlar: Shaharlar hunarmandchilik ustaxonalari, do'konlar, bozorlari bilan mehnatkashlar uchun tirikchilik manbai edi. Masalan, Buxoro va Samarqandda zargarlik, kulolchilik, temirchilik, charmsozlik keng rivojlangan. Ilm-fan va diniy markazlar: Shaharlarda joylashgan madrasalar (masalan, Mir Arab, Abdulazizxon, Kukaldosh madrasalari) ilm olmoqchi bo'lganlar uchun markaz edi. Bu joylarda o'qiganlar keyinchalik qozilik, mudarrislik, imomlik lavozimlariga ko'tarilishi mumkin edi. Savdo-sotiq va karvon yo'llari: Shaharlar orqali o'tgan xalqaro savdo yo'llari (Buyuk ipak yo'li tarmoqlari) bu yerlarni iqtisodiy jihatdan jozibador qilgan.²

Shaharlar Buxoro amirligining siyosiy va ma'muriy markazlari hisoblangan. Buxoro shahri – amir saroyi, devon, qozilik idoralari joylashgan, ya'ni siyosiy qarorlar qabul qilinadigan joy edi. Bu holat quyidagilarni keltirib chiqargan: Shahar aholisi siyosiy jarayonlarga nisbatan ko'proq jalb qilingan; Ma'muriy va huquqiy xizmatlarda ishlash uchun shahar muhitida bo'lish zarur edi; Savdo-sotiq, yer-ijara hujjatlari, soliq masalalari aynan shaharlarda yuritilgan.

Shaharlik hayot o'ziga xos madaniyatni shakllantirgan. Bu madaniyatda quyidagilar muhim rol o'ynagan: Arxitektura: Masjid, madrasa, xonaqoh va karvonsaroylar shaharning markaziy tuzilmasini tashkil etgan.³

Tashqi muhit: Bozorlar atrofida jamoat hayoti, diniy yig'inlar va ilmiy munozaralar sodir bo'lgan.

Yozma madaniyat: Shaharlarda kutubxonalar, xattotlik markazlari, tarixiy yodgorliklarni tuzuvchi ulamolar faoliyat yuritgan (masalan, Ahmad Donish, Narshaxiy asarlari shahar hayotini tasvirlagan).⁴

Har bir ijobiy jarayon singari, Buxoro amirligida shaharlashuv ham ba'zi to'siqlar bilan kechgan: Siyosiy beqarorlik: Amirilar o'rtasidagi nizolar, bosqinchiliklar, ichki urushlar shahar xavfsizligini pasaytirgan; Yuqori soliqlar va majburiyatlar: Shaharliklardan olinadigan soliqlar va xizmatlar ko'pligi ba'zida ko'chishga to'sqinlik qilgan; Tabiiy resurslar cheklanganligi: Suv manbalarining cheklanganligi, kanal va ariqlarning eskirganligi muammolarni kuchaytirgan; Ijtimoiy tabaqalanish: Shaharda boy va kambag'al qatlamlar o'rtasida ijtimoiy tafovut oshgan.⁵

Buxoro amirligida sodir bo'lgan shaharlashuv jarayoni quyidagi natijalarni berdi: Yangi ijtimoiy qatlamlar vujudga keldi: Ulamolar, xizmatkorlar, savdogarlar, zargarlar, mudarrislar; Ilm-fan rivojlandi: Shaharlarda madrasalar soni ko'paydi, ilmlar kengaytirildi (fiqh, mantiq, tarix, astronomiya); Ijtimoiy aloqalar mustahkamlandi: Aholi o'rtasida savdo, diniy va madaniy rishtalar kuchaydi; Urban madaniyat shakllandi: Shaharlar estetik, axloqiy, siyosiy va iqtisodiy jihatdan uyg'un yashash makoniga aylandi.⁶

¹ Sobirov Q. Buxoro amirligi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti. – Toshkent: Fan, 2001., 56-b.

² Aminov A. Markaziy Osiyo shaharsozligi tarixi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010., 134-b.

³ Qodirov M. Buxoroning shahar madaniyati tarixi. – Buxoro, 2012., 157-161b.

⁴ Axmedov L. Buxoro xonligi va shaharlik jamiyat. – Toshkent, 2004., 187-b.

⁵ Narshaxiy. Buxoroyi Sharif tarixi. – Toshkent: Fan, 1993., 75-b.

⁶ Donish A. Navodir ul-vaqoe' (XIX asr Buxoro hayotidan lavhalar). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 1987.

Xulosa

Buxoro amirligida shaharlashuv jarayoni Markaziy Osiyo tarixida o'ziga xos o'rin egallaydi. Bu jarayon faqat demografik harakat emas, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarning yig'indisi sifatida namoyon bo'lgan. Shaharlik hayot o'sha davr madaniyatini, boshqaruv uslubini va iqtisodiy tuzumni belgilagan asosiy vosita bo'lgan. Hozirgi O'zbekiston tarixiy shaharlarining shakllanishida aynan shu davrdagi shaharlashuv jarayoni muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirov Q. Buxoro amirligi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti. – Toshkent: Fan, 2001.
2. Rahimov A. O'rta Osiyo shaharlarining shakllanishi va rivoji. – Samarqand: Meros, 2015.
3. Sagdullayev A. Shaharlashuv va ijtimoiy taraqqiyot tarixiy jarayonlarda. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
4. Bobojonov A. Buxoro tarixining ayrim masalalari. – Buxoro: Ilm ziyo, 2006.
5. Aminov A. Markaziy Osiyo shaharsozligi tarixi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
6. Donish A. Navodir ul-vaqoe' (XIX asr Buxoro hayotidan lavhalar). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 1987.
7. Qodirov M. Buxoroning shahar madaniyati tarixi. – Buxoro, 2012.
8. Axmedov L. Buxoro xonligi va shaharlik jamiyat. – Toshkent, 2004.
9. Narshaxiy. Buxoroyi Sharif tarixi. – Toshkent: Fan, 1993.